

Mayıs/May/2026

GELENEKSEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ANLAYIŞI: TÜRK HALK KÜLTÜRÜNDE DOĞA ETİĞİ VE EKOLOJİK YAŞAM PRATİKLERİ
Traditional Understandings of Sustainability: Nature Ethics and Ecological Practices in Turkish Folk Culture

Araştırma Makalesi / Research Article

Begüm KURT

Doç. Dr.

Mail: begumkurt@windowslive.com

ORCID: orcid.org/0000-0002-4509-5125

Geliş Tarihi / Date Received: 21 Ocak 2026

Kabul Tarihi / Date Accepted: 23 Nisan 2026

Yayın Tarihi / Date Published: 10 Mayıs 2026

DOI Numarası / DOI Number: 10.20322/littera.1868856

Yazar Katkı Oranı

Yazar/Author 1: (%100)

Yazarlar, katkı oranlarını kabul ettiklerini ve beyan edilen katkıların doğru olduğunu beyan ederler.

Makale Bilgisi

Değerlendirme: Bu çalışma, çift taraflı kör hakemlik sistemi uygulanarak değerlendirilmiştir.

Etik Beyan: Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve akademik etik ilkelere uyulmuştur.

Etik Kurul Belgesi: Bu makale için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Benzerlik Taraması: Çalışma, *İntihal.Net* sistemi üzerinden alınan benzerlik raporu ile taranmıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı: Yazar/yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Telif Hakkı: Çalışmanın hazırlanma sürecinde yazar/yazarlar tarafından Telif Hakkı Devir Formu imzalanarak sunulmuştur. Yazar/yazarlar, dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptir.

Atıf Bilgisi

Kurt, B. (2026). Geleneksel Sürdürülebilirlik Anlayışı: Türk Halk Kültüründe Doğa Etiği ve Ekolojik Yaşam Pratikleri. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, ss. 1-13. 10.20322/littera.1868856

Sorumlu Yazar

Begüm KURT, begumkurt@windowslive.com

Özet

Sürdürülebilirlik; mevcut gereksinimleri karşılarken, gelecekte de ihtiyaç duyulacak kaynak ve değerlerin korunmasını, bunların dirençli, doğaya uyumlu, verimli ve güvenli bir biçimde devamlılığının sağlanmasını ifade etmektedir. Son yıllarda akademik ve sosyal alanda sıkça tartışılan bir kavram olarak çok boyutlu yapısıyla disiplinlerarası yaklaşımı gerekli kılmıştır. Başlangıçta çevreye dayalı bir ilgiyken kapsam alanını genişleterek ekonomi, eğitim, sağlık gibi temel gereksinimler üzerinde de karşılığı aranan bir kavram haline gelmiştir. Hızla artan nüfus, kontrolsüz sanayileşme, biyoçeşitlilik kaybı, doğal kaynakların tükenmesi ve iklim değişikliği gibi sorunlar sürdürülebilirliği bir seçenek değil, bir zorunluluk haline getirmiştir. Bu bağlamda, çevresel sürdürülebilirlik kavramı; doğal kaynakların bilinçli kullanımı, ekosistemlerin korunması ve insanların yaşam kalitesini artıracak uygulamalarla sonraki nesillere daha yaşanabilir bir dünya bırakma hedefiyle değer kazanmaktadır. Ancak sürdürülebilirlik, sadece pozitif bilimlerin ve çevre politikalarının ürünü değildir. Geleneksel toplumlarda doğayla uyumlu yaşam biçimleri uzun yıllar boyunca uygulanmış, insan ile çevre arasındaki denge, geçmişten günümüze ulaşan alışkanlıklar ve kültürel normlarla korunmuştur. Türk halk kültürü tarihsel süreçte doğa ile uyum içinde yaşamayı benimseyen, kaynakları israf etmeyen ve çevreye zarar vermeyen pek çok gelenek ve uygulamayı barındırmaktadır. Türk yaşam kültüründe sürdürülebilirlik, bilinçli ya da gayriihtiyarî bir kabul ve eylemdir. Türk halk kültürünün taşıdığı doğa etiği ve ekolojik yaşam pratiklerinin, çağdaş sürdürülebilirlik kavramının temelleriyle örtüştüğü görülmektedir. Bu doğrultuda çalışmada; çevresel sürdürülebilirlik anlayışı ve eylemlerinin geleneksel kültürdeki izleri ile halk bilgeliği ve doğaya saygı kültürünün bulunduğu pratikler ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: Türk halk kültürü, çevre, ekoloji, modern sürdürülebilirlik, geleneksel sürdürülebilirlik.

Abstract

Sustainability refers to meeting current needs while ensuring the preservation of resources and values that will also be required in the future, and maintaining their continuity in a resilient, environmentally compatible, efficient, and secure manner. In recent years, it has become a frequently discussed concept in academic and social fields, and its multidimensional structure has necessitated an interdisciplinary approach. Initially emerging as an environmental concern, the concept has expanded in scope and has come to address fundamental needs such as economy, education, and healthcare. Rapid population growth, uncontrolled industrialization, loss of biodiversity, depletion of natural resources, and climate change have made sustainability not an option but a necessity. In this context, environmental sustainability gains importance through practices aimed at the conscious use of natural resources, the protection of ecosystems, and the improvement of human quality of life, with the goal of leaving a more livable world for future generations. However, sustainability is not merely a product of the natural sciences and environmental policies. In traditional societies, ways of life in harmony with nature have long been practiced, and the balance between humans and the environment has been maintained through cultural norms and inherited habits passed down from the past to the present. Turkish folk culture contains many traditions and practices that adopt a lifestyle in harmony with nature, avoid resource waste, and do not harm the environment. In Turkish cultural life, sustainability represents both a conscious and an unconscious acceptance and practice. It is observed that the ecological ethics and nature-oriented practices embedded in Turkish folk culture overlap with the foundations of contemporary sustainability concepts. In this context, this study examines the traces of environmental sustainability understanding and practices in traditional culture, as well as the intersection of folk wisdom and a culture of respect for nature.

Key Words: Turkish folk culture, environment, ecology, modern sustainability, traditional sustainability.

GİRİŞ

Sürdürülebilirlik; sahip olunan kaynakları, geleceğin gereksinimlerini tehlikeye atmadan kullanmayı, korumayı ve devamlılığını sağlamayı ifade etmektedir. Mevcut gereksinimleri karşılarken gelecekte de ihtiyaç duyulacak kaynak ve değerleri korumak, onları dirençli ve verimli bir biçimde geleceğe taşımak, bugün ve yarın arasında istikrar sağlamak demektir. Günümüzde evrensel ölçekte önem kazanmış bir kavram olan sürdürülebilirlik kavramı, yalnızca çevreye dayalı değil aynı zamanda kültürel ve sosyal boyutlarıyla da kapsamlı bir yaklaşım alanı yaratan, yaşamın devamlılığını güvence altına alan esas meselelerden biri haline gelmiştir. Sürdürülebilirlik üzerine ortaya konan tartışmalar ise kavramın kapsamını genişleterek disiplinlerarası bir inceleme alanı oluşturmasını ve günümüz toplumlarının temel faaliyet dallarından biri haline gelmesini sağlamıştır. Küresel çevre sorunlarının artması, sürdürülebilirlik kavramının önemini gün geçtikçe artırmaktadır. Ekolojik dengenin kırılmaşması, yoğunlaşan küresel sorunlar, ekonomik, çevresel ve sosyal alanda yaşanan değişim ve dönüşümler sürdürülebilirlik kavramının çok boyutlu ele alınışını zorunlu kılmaktadır. Bu noktada sürdürülebilirlik olgusunun hem güncel yöntem ve uygulamaları, hem de bu anlayışı pratiğe dökmekte kolaylık sağlayacak geleneksel, kültürel ve kolektif bilgi birikimini göz önünde bulundurmayı gerekli kılan evrensel bir çerçeve yarattığı görülmektedir.

Türk halk kültüründe sürdürülebilirlikle, hem bilinçli hem gayriihtiyari bir kabul ve uygulama biçimi olarak karşılaşmaktadır. Geleneksel kodlarla aktarılan yaşam anlayışı, çevreyle uyum içinde var olmayı esas almaktadır ve halk kültürünün özünde yer alan bu yaklaşım, çağdaş sürdürülebilirlik kavramının ana ilkeleriyle uyumludur. Halk kültüründe görülen üretim, tüketim ve doğal kaynak kullanımına dair pratikler, hem ekosistemin korunmasına hem de toplumsal yaşamın devamlılığına hizmet etmektedir. Dolayısıyla yerel bilgi birikimi, doğaya saygı kültürü ve toplumsal değerler, çevresel sürdürülebilirlik açısından önemli birer kaynak teşkil etmektedir. Bu bağlamda Türk halk kültüründeki sürdürülebilirlik anlayışının tahlili, yalnızca işin çevresel boyutunun anlaşılmasına katkı sağlamakla kalmayacaktır, kültürel mirasın korunması ve kültürel sürdürülebilirliğin güçlendirilmesi açısından da önem taşımaktadır.

Türk yaşam kültürü, sahip olduğu inanış, âdet ve uygulamalarla temelde sürdürülebilirlik olgusuna zemin hazırlayan ve ekolojik esasları tatbik eden bir yapıya sahiptir. Günümüz sürdürülebilirlik anlayışının kültürel değerlerle ve geleneksel olanla birleşmesi halinde söz konusu olgunun işlerliğinin ve gücünün artacağı düşünülmektedir. Türk yaşam felsefesinin özünde yer alan sürdürülebilirlik anlayışı ekonomik, sosyal ve çevresel alanlarda dengeyi temel alarak yerel ve uygulanabilir bilgiler sunmaktadır. Konunun halk kültürü perspektifinde ele alındığı çalışma sayısı oldukça sınırlıdır ve çalışmayla bu konudaki boşluğa özgün bir katkı sağlamak amaçlanmıştır. Modern hayatın getirdiği değişimlerden olumsuz etkilenen insan ve doğa ilişkisini, yaşamlarının vazgeçilmezi doğa olan geleneksel toplumların davranış ve inanış kalıplarıyla sorgulamak, folklorik anlayışın yaşam akışı

içinde çevrenin korunması ve sürdürülebilirliğe sunduğu katkılar bağlamında değerlendirerek modern sürdürülebilirlik anlayışına bir perspektif geliştirmek çalışmanın temel hedefidir.

Yerel ve ulusal bilgi hazinesinin yeniden hatırlanması, uygulanması, korunması ve aktarımının kültürel sürdürülebilirliğe katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bunu destekleyici üretim-tüketim kalıplarının ve yaşam biçiminin, kültürel kimlik ve geleneksel miras ile sürdürülebilirliğe olan etki ve katkısının ne olduğu tahlil edilerek, sürdürülebilirlik algısına hem kültürel mirasın sürdürülebilirliğini dahil etmek hem de çevresel sürdürülebilirlikte halk kültürünün önemini kavramak amaçlanmıştır. Dolayısıyla çalışmada, Türk halk kültüründe çevreyle uyumlu yaşam pratiklerinin izleri sürülmekte ve bu pratiklerin sürdürülebilirlik kavramıyla nasıl örtüştüğü tahlil edilmektedir. Halk edebiyatından atasözlerine, geleneksel tarım yöntemlerinden günlük yaşam alışkanlıklarına kadar geniş bir ölçekteki kültürel öğeler, genel bağlamda ele alınarak geçmişten günümüze aktarılan geleneksel çevre bilincinin modern sürdürülebilirlik anlayışındaki yeri tartışılmıştır.

1. Sürdürülebilirlik Kavramı Üzerine Genel Bir Değerlendirme

İlk olarak 1987 yılında Birleşmiş Milletlerin ev sahipliğini yaptığı genel kurulda sunulan *Ortak Geleceğimiz* adıyla da bilinen *Brutland Raporu*'nda bahsedilen sürdürülebilir kalkınma kavramı, birçok alanda sıkça kullanılmakta ve toplumun sosyal, kültürel, bilimsel, doğal ve insan kaynaklarının tümünün dikkatli kullanılmasını sağlayan, aynı zamanda buna saygı duyma özelliğine sahip olarak sosyal bir bakış açısı oluşturan katılımcı bir süreç olarak bilinmektedir (Kavaz & Öztoprak 2019:149). Bilindiği üzere insanlık tarihinde önemli bir dönüm noktası olan Sanayi Devrimi, bir taraftan büyük ölçekli üretim yapabilen sanayi kuruluşlarının ortaya çıkmasını ve sayılarının artmasını sağlarken, diğer taraftan insanları, sınırsız tüketim arzuları nedeniyle, 1900'lü yıllara kadar farkına varamayacakları kaçınılmaz bir sonuca sürüklemiştir. Ekolojik dengenin bozulması ve çevre kirliliği olarak karşımıza çıkan ve insanlığın geleceğini tehdit eden bu sonuç, sürdürülebilir kalkınma kavramının gündeme gelmesine neden olmuştur (Ertan 2018: 464). Sürdürülebilirliğe ilişkin kaygılar ise Malthus ve Jevons gibi kimi 18. ve 19. yüzyıl iktisatçılarına kadar götürülebilmektedir, bununla birlikte kavramın doğuşu 20. yüzyılda çevreye ilişkin kaygıların ortaya çıkışına rastlamaktadır. Beder'e göre (1994), çağdaş çevrecilik akımlarının 1960 ve 1970'lerde ortaya çıkan ilk dalgası, geleneksel doğanın korunması kaygısından, olası küresel bir çevresel krize karşı farkındalığa dönüştürmüştür. Bu birinci dalgadan etkilenen çevreciler, ekonomik büyümeyi, sanayileşmeyi, batı kültürünü ve teknolojiyi çevre sorunlarının sorumlusu olarak görmüştür (Yeni 2014: 183).

İnsan-doğa ilişkisinde, doğa aleyhine bozulan dengenin yansımaları her geçen gün daha fazla belirginlik kazanmaktadır. İnsanlık, çevresine verdiği zararların farkına geç varmasına rağmen, ortadan kaldırma noktasında pek de istekli davranmamıştır. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yoğun bir şekilde dillendirilen çevresel sorunlarla ilgili olarak, başarılı bir performans sergilendiği söylenemez. Doğal kaynak miktarının sınırlı olması ancak günümüzde sınırsızmış gibi

kullanımı, bırakılacak miras noktasında tehlike oluşturmaktadır. Tehlikenin temel nedeni ise ekonomik sürdürülebilirliğin, çevresel sürdürülebilirliğe tercih edilmesi, sosyal sürdürülebilirliğin ise önemsenmemesidir (Sağır 2020: 74-76). Çevresel sürdürülebilirlik, ekonomik sürdürülebilirlik ve sosyal sürdürülebilirlik, sürdürülebilir kalkınmanın bileşenleridir. Sürdürülebilirliğin sosyal yönleri, sosyal sürdürülebilirlik olarak adlandırılır ve sürdürülebilir kalkınmanın teorisi ve pratiğinde en az gelişmiş boyuttur (Shirazi & Keivani 2017).

Sosyal sürdürülebilirliğin temel tanımı, sivil toplumun uyumlu evrimiyle uyumlu kalkınma, kültürel ve sosyal açıdan çeşitli grupların uyumlu bir şekilde bir arada yaşamasına elverişli bir ortamı teşvik ederken aynı zamanda sosyal entegrasyonu teşvik ederek nüfusun tüm kesimlerinin yaşam kalitesinde iyileştirmeler sağlamaktır (Polese & Stren 2000:15-16). Bununla birlikte çevresel, ekonomik ve sosyal etkenlerin yanı sıra sürdürülebilir kalkınmaya yarar sağlayacak diğer bir etkenin kültürel miras ve kültürel varlıklar olduğu belirtilmektedir. Kültürel varlıkların ekonomiye ve sosyal gelişime katkı sağlayabilecek nitelikte ve kapasitede oluşu, sürdürülebilir kalkınma noktasında göz ardı edilmemesi gereken unsurlar olduğunu sergilemektedir:

Kültür varlıklarının korunması ve bakımının sosyal sürdürülebilirlik için çok önemli bir rol oynadığı açıktır, çünkü tüm kültürel varlıklar, tiyatro, müzik, görsel sanatlar, el sanatları, yerel gelenekler, doğal olarak ve içlerinde buldukları fiziksel bağlam tarafından yüzyıllar boyunca yaratılmış, kuşaktan kuşağa aktarılmış ve geliştirilmiştir. Bu kültürel kaynaklar, toplumların sürdürülebilir kültürel, sosyal, ekonomik gelişiminde önemli bir rol oynar ve böylece onların yaratılmasını etkileyen fiziksel doku da korunmuş olur (Türkoğlu 2020: 127).

Kültür, toplumların doğal kaynaklara nasıl değer verdiğini belirlediği için sürdürülebilir kalkınmada merkezi bir rol oynar ve ekonomik, sosyal ve çevresel uygulamaları şekillendirir. Sürdürülebilir toplumlar, ekonomik canlılık, çevresel sorumluluk ve sosyal adaleti sağlamak için kültürel değerleri entegre etmelidir. Kültürel miras, sosyal sermaye sağlar, istihdamı destekler ve çeşitliliği teşvik eder; böylece sürdürülebilir ekonomik ve çevresel uygulamalar için temel oluşturur. Kültürel sürdürülebilirlik, hem somut hem de soyut kültürel unsurların korunmasını sağlarken, uzun vadeli çevresel ve sosyal refahı destekleyen toplum davranışlarını teşvik eder. Kültür, insan davranışlarını ve dünya görüşlerini şekillendirir; sürdürülebilir kültürel değerlerin geliştirilmesi, kaynakların nesiller boyu korunmasını ve ekolojik sorumluluğu güvence altına alır. Sürdürülebilir kalkınma, kültürel unsurların sosyal, ekonomik ve çevresel boyutlarla bütünleştirilmesini gerektirir; bu, kültürel canlılık ile eşitlik, ekonomik, sağlık ve ekolojik sürdürülebilirlik arasında bütüncül bir model oluşturur (Çetiner & Yenilmez 2021: 263-264).

2. Türk Halk Kültüründe Sürdürülebilirlik Tutum ve Pratikleri Üzerine Bir Değerlendirme

Doğal kaynakların sorumlu kullanımı ve ekolojik dengenin korunmasına yönelik çabaları yalnızca pozitif bilimler ve teknolojinin sınırları içinde değerlendirmek, meseleyi tek bir perspektife

hapsetmektir. Söz konusu gayreti ve tarihî akış içinde Türk toplumunun kendisini çevreleyen doğa ile uyumlu, onu gözeten, kaynakları israf etmeyen, atıksız yaşamı önceleyen, çevrenin korunması, yaşamın canlılığı ve devamlılığına dair bilincini, halk inanışları ve uygulamalarında takip etmek mümkündür. Diğer bir deyişle; güncel ve önemli bir kavram olan sürdürülebilirlik, aslında Türk toplumunun binlerce yıldır uygulayageldiği bir yaşam felsefesidir. Geçmişten günümüze doğayla uyum içinde, kaynakları koruyan, toplum-çevre dengesini üstün tutan çok sayıda sürdürülebilir uygulama, yaşam biçimi haline gelmiştir. Doğayı merkeze alan ve canlı cansız bütün unsurlarını bir değere haiz gören İslamiyet öncesi halk inanışlarında toprak ana anlayışı, suya atfedilen kutsallık, dağlara, ovalara, mağaraya ve yönelik dualar, ağaç kesmenin günah kabul edilişi gibi inanışlar söz konusu farkındalığın merkezinde yer almaktadır. İslami kabullerle birlikte doğaya minnet ve saygı anlayışı devamlılık göstermiş, yaratılanın insanın hizmetine sunulmakla birlikte insanın da doğaya karşı mesuliyete sahip olduğu inancı benimsenmiştir. Dolayısıyla bu konudaki bilincin farklı etkilerle birlikte daimilik gösterdiği söylenebilir. Doğaya ve onun unsurlarına saygı duyarak bunları yaratıcının birer emaneti olarak algılayan Türkler, Orta Asya'dan Türkiye sahasına çevreyi korumak iradesiyle çok sayıda davranış ve tutum geliştirmiş, yaşam ve geçim koşullarının odağında ekosistemin devamlılığına dair bilinçli uygulamalar ortaya koymuştur.

Bu uygulamaların etki sahalarından biri mimari yapıdır. Konar göçer yaşam koşullarında keçe ya da keçi kılı gibi doğal materyallerden üretilen, dayanıklı ve uzun ömürlü yurtlarda (çadırlarda) barınan Türkler, yerleşik yaşama geçince kerpiç, taş ve ahşap gibi yine çevre dostu ve iklim koşullarına uygunluk sağlayan gereçlerle yaşam alanlarını tasarlamışlardır. Ev yerlerinin çevre şartlarına bağlı olarak tayin edilmesi, rüzgâr ve güneşten yararlanma biçimlerinin dikkate alınması, enerji tasarrufunu artırma kaygısını sergilemektedir. Geleneksel evlerde bulunan mutfak kilerlerinin karanlık, kuru ve serin alanlara konumlandırılması yiyeceklerin uzun süre saklanabilmesi için bir sürdürülebilirlik yöntemidir. Yine odaların iklim şartlarına bağlı olarak düzenlenmesi, ya da güneşten faydalanılan alanlar olarak doğal havalandırma sistemleri oluşturan köy evlerinin avlulu yapıları, hem içten hem dıştan ekolojik işlevlere sahiptir. Benzer şekilde tarihî yapılarda da “döngüsel ekonominin ekoloji temelli ve sıfır atık üretimi teması dikkate alındığında; dayanıklı, sağlıklı, doğal yerel malzeme ve tekniklerin kullanılması sayesinde kültür varlıkları uzun vadeli kaynak sağlanmasına, böylece çevresel yenilemenin gerçekleşmesine olanak tanıdığı görülmektedir” (Dişli 2022: 449).

Türk halk kültüründe sürdürülebilirlikle ilgili diğer bir durum, hemen her şeyin birden fazla kez ya da başka işlevlerde kullanılması ile atık üretmeme ve kaynakların daha yavaş tükenmesi gayretiyle sağlanan katkıdır. Doğal ve uzun ömürlü malzemelerle yapılan bez torbalar, toprak çömlükler, bakır kaplar, yün çoraplar, deri giysiler geri dönüşüm anlayışıyla işlemektedir. İsrafın haram olduğu kabulü, sürdürülebilirliğin ahlaki gerekçesini teşkil etmektedir. Bu nedenle zarar gören, bozulan eşyanın onarılması, atılmayıp başka şekillerde değerlendirilmek üzere dönüştürülmesi ile uzun süreli kullanılması gerekir. Giysilerden ev eşyalarına kadar pek çok ürünün bu bağlamda tamir edilerek

yeniden kullanıldığı görülmektedir. Eskiye giysilerin temizlik bezi olarak yeniden kullanılması veya geleneksel sanatın bir örneği olan atık kumaşlardan yapılan kırkyama yatak örtüleri ve battaniyeler bu döngüsel üretime örnektir. Böylece sürdürülebilirlik kapsamında *upcycle* yani bir *yukarı dönüşüm tekniği* ile nesne değerinin artırılarak yeniden kullanımı söz konusudur. Yeni bir ihtiyaç için yeni bir malzemenin kullanılmasının engellenmesi vesilesiyle yeni kumaş üretme ihtiyacı ortadan kaldırılarak karbon ayak izi düşürülmektedir.

“Kişinin, kurumun, ürünün veya endüstriyel bir tesisin doğaya saldığı sera gazı miktarı olan karbon ayak izinin” (Mirici & Berberoğlu 2022: 156) yerel üretime yönelik teşvik ve çabalarla da doğal olarak düşük kalmasına katkı sağlanmaktadır. Mevsiminde tüketilen sebze ve meyveler, kış için yapılan hazırlıklar, sebze-meyve kurutma, tarhana, turşu, reçel yapma gibi rutin faaliyetler doğal kaynakların tüketimi ve korunması ile gıda israfını azaltmaya katkı sağlanmaktadır. Bu faaliyetler de en az atık, azami ürün prensibiyle gerçekleştirilmektedir. Örneğin kışlık domates konservesi yapılırken soyulan domates kabuklarının ayrıca kaynatılmasıyla elde edilen domates salçası ya da kuru dolmalık sebzeler yapılırken patlıcan ve kabak gibi sebzelerin içlerinin de atılmayıp yemeklik olarak ayrıca kurutulması ya da fazla olgunlaşmış meyvelerin meyve suyu veya reçel püresi yapılması israftan kaçınma pratikleridir.

Ekim-biçim faaliyetlerindeki uygulamalar da sürdürülebilirlik kapsamında ele alınabilir. Kimyasala maruz kalmamış doğal gübre kullanımının özellikle de hayvan dışkısından elde edilen hayvan gübrelere tercih edilmesi toprak sağlığı için önem taşımaktadır. Geleneksel Türk mutfak kültürünün temel kaygılarından biri olan “doğal gübre olarak bilinen evcil hayvanların bekletilmiş gübrelere kullanılması, yetiştiricilerin, bitki ve hayvanları yetiştirildiği ortamın toprağı, havası, suyunun da temiz olması, besinlerin, hoş görünümü, kokulu ve tatlı olmasında temel rol oynamıştır” (Akın vd. 2015: 46). Aynı zamanda üretim faaliyetleri kapsamında, toprağın belirli bir süre dinlendirilmesi gerektiği yönündeki halk kültüründeki yaygın kabulle toprak verimliliğinin artmasına, ekosistemin kendini yenilemesine ve sürdürülebilir tarım uygulamalarının devamlılığına katkı sağlanmaktadır. Bu karşılıklarından birini Kandıra bölgesinde görmek mümkündür: “Kandıra yöresinde halk üçlü bir dinlendirme ile toprağı işler. İki yıl değişik ekim yapılır ve üçüncü yıl ekim yapılmayarak toprak dinlendirilir. Tabiatıyla kimyevî gübre bilinmez. Hayvan gübresi de bulunursa kullanılır” (Uyguner 1959: 1986). Sürdürülebilirliği hedefleyen geleneksel bilgi belleğine işaret eden (Kahveci 2025: 102) bunun gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Konvansiyonel hayvancılık uygulamalarına karşın geleneksel hayvancılık yöntemlerine yönelmek kaynakların daha sürdürülebilir biçimde kullanılmasına yarar sağlamaktadır. Hayvancılıkla geçinen topluluklar, hayvanlarının sağlığını korumaya büyük önem vermiş; otlak ve meraların dinlendirilmesi gibi uygulamalara özen göstermiştir. Hayvanların barındığı ahırların inşasında ise doğal malzemeler tercih edilmiş, özellikle kerpiç ahırlar bunun somut bir örneğini oluşturmuştur. Yazın serin, kışın sıcak tutacak bir yapı malzemesi olan kerpiç; saman, su ve toprak gibi kolay erişilebilir doğal bileşenlerden

üretilmesi nedeniyle öne çıkmaktadır. Bunların yanı sıra meraların dönüşümlü otlatılması gibi sürdürülebilir kullanım pratiklerinin varlığı da dikkat çekicidir. En eski yaşam faaliyetlerinden biri olan avcılıkta da itidalli davranılmıştır. Gerek beslenme gerekse diğer ihtiyaçların karşılanmasında önemli bir kaynak olan avcılığın ölçülü bir şekilde yürütülmesi, halk inanışlarında yaygın bir kabuldür. “İhtiyacımdan fazla avlanan ve avcılığın üstüne fazla düşen kişi mutlaka zarar görür” (Meriç 2018: 200) gibi yaygın halk inanışları, ekosistemin sürekliliğine dair bilinçli bir kabul olarak değerlendirilebilir.

Halk inanışlarında sürdürülebilirliğe biyoçeşitlilik açısından katkı sağlayan bu gibi yargılar oldukça geniş bir yer tutmaktadır. Yuva yıkanın yuvası olmaz inancıyla kuş yuvası bozulmaması gerektiği, eve gelip de yuva yapan kuşa su ve yem verilmesi, kendiliğinden gitmedikçe dokunulmaması, kovulduğu takdirde günaha girileceği, kuşun yuva yaptığı eve bolluk- bereket getireceği, yerdeki görünmeyen hayvanın bile bir meleşti olduğu ve bu yüzden bilerek hayvanlara zarar vermenin iyi sayılmadığı yönündeki inanışlar; insan-doğa ilişkisinde uyumu gözeten, ekolojik dengeyi korumaya katkı sağlayan, kuvvetli toplumsal normlar oluşturmanın yanı sıra biyolojik çeşitliliğin korunmasına ilişkin kültürel bir mekanizma işlevi sunmaktadır. Böylece doğanın korunması düşüncesi, geleneksel bir değerle ilişkilendirilerek kültürel olarak da davranışın ödüllendirildiği anlaşılmaktadır. Bunlara ek olarak içinde yaşayan çok sayıda hayvan olduğu düşüncesiyle tarla otunun yakılmasının iyi olmadığı, bunu yapmanın kişinin başına felaket getireceği, hatta kendi canından çıkacağı inancı, arıların kovanına zarar vermenin, arı öldürmenin ya da kutsalın korunması altına alarak mübarek hayvan diye nitelendirilen karıncaların yuvasını bozmanın, ezilmelerinin uğursuzluk getireceği veya örümcek ağını bozmanın iyi sayılmadığı yönündeki (Kurt 2012: 276) halk inanışlarıyla doğanın korunmasına ilişkin bu tutumları kültürel olarak teşvik eden bir değerler sistemi meydana getirilmektedir.

Ekosistemlerin işleyişinde temel olan su, insanlık için vazgeçilmez bir kaynak, sürdürülebilirlik için yaşamsal bir öneme sahiptir. Halk arasında su, en büyük nimetlerden biri olarak kabul edilir. Dolayısıyla Türk halk kültüründe su kullanımına dair inanış ve pratiklerin sürdürülebilirlik kapsamında değer taşıdığını söylemek mümkündür. Suyun ölçülü kullanımı ve temiz tutulması bu inanış ve pratiklerin ana prensibidir: “Orta Asya Türklerinde, Oğuzlarda, Sibiryaya ve Altayların Türk topluluklarında suyu tükürerek veya abdest bozarak kirletmek ve hatta bazı hallerde onu temizlik aracı olarak kullanmak yasaklanmıştır” (Kıyak 2013: 30). Bunun yansımaları günümüz Türkiye sahasında sıkça görülmektedir. Örneğin Kars yöresi Balıklı Göl’ü halk arasında kutsiyet taşımaktadır, bu nedenle suya çöp vb. atmak, suyu kirletmek, balıklara zararlı besinler vermek ve balıkları avlamak yöre halkı tarafından yasaklanmıştır (Coşkun 2024: 50) ya da Elazığ yöresi Şeyh Ali mevkiinde yer alan şifalı olduğuna inanılan suyu kirletenlerin bir felakete maruz kalacağı düşünülmektedir (Kıyak 2013: 30).

Suyun sürdürülebilir kullanımında yağmur sularından yararlanmak için yapılan kuyu ve sarnıçlar ayrıca önem teşkil etmektedir. Kuraklık zamanlarında suyu kullanabilmek amacıyla yapılan bu su depoları farklı biçimlerde yapılmıştır. Uygurlardaki geleneksel su yönetim sistemi (karız) bu farklı

sistemlerden biridir. “Turfan Uygurları, kariz sistemiyle kar ve yağmur sularından oluşan yeraltı sularını, yer üstüne çıkarmak için yüksekten alçağa kısalan belirli aralıklarla dik kuyular kazmışlar ve bu kuyular; yüksek oranda buharlaşmadan su kaybını önlemek için yer altı su kanallarıyla birbirine bağlanarak suyu, hedeflenen yerleşim alanlarına, tarım arazilerine doğru yönlendirmişlerdir” (Kılıç 2023: 664). Yapılan araştırmalarda 2200 yıl kadar önce yapıldığı ifade edilen karızlar, su ihtiyacını karşılamakta önemli rol oynamıştır. Su kaynaklarının korunması ve israf edilmeden kullanılması açısından kuyu ve sarnıçlar, geleneksel birer altyapı örneği sergileyerek yeraltı sularının tükenmesinin önüne geçip ekosistemi dengede tutmaya yarar sağlamaktadır.

Anonim halk edebiyatı ürünlerinde çevreye dair tutum ve sorumluluğu ifade eden ifadelerle karşılaşmak mümkündür. Kaynakları gözetme ve israftan kaçınma sözlerini içeren; hazıra dağ dayanmaz, sakla samanı gelir zamanı, vardan varlık ilerler yoktan şer tahsil olur, işten artmaz dışten artar, ak akçe kara gün içindir, damlaya damlaya göl olur, ayağını yorganına göre uzat gibi atasözleri ile doğayı koruma ve devamlılığa yönelik; ne ekersen onu biçersin, ağaç yaş iken eğilir, ağaç dalı ile gürler, ağaç sevgisi evlat sevgisidir, meyveli ağaca balta vurulmaz, ağaçlı köyü su basmaz, ağacı çok olan köyün mezarı az olur, akan su pislik tutmaz gibi atasözleri ya da yaş kesen baş keser, yaş kesenle baş kesen iflah olmaz, bir ağacı gölgesinde bir sürü yatar, bağa bak üzüm olsun, yemeye yüzün olsun, tükürme eski pınara gün gelir suyunu içersin gibi sözlerle örnekleri çoğaltmak mümkündür. Ek olarak su gibi aziz olasin, ömrün su gibi uzun olsun, Allah ziyade etsin/yerini doldursun/yokluk yüzü göstermesin gibi alkış ve kargışlarda da çevreye ve kaynaklara duyarlılık teminin izlerine rastlamak mümkündür.

SONUÇ

Çevreyle uyum içinde ve barışık bir yaşam tarzı, halk kültürünün temel düşüncelerinden biridir. Çalışmada işaret edildiği üzere geleneksel kültür modern sürdürülebilirliğe bir dayanak oluşturmaktadır. Kültürel değerlerle geleneksel tutum ve davranışların modern sürdürülebilirlik anlayışına kaynak yaratabileceği anlaşılmaktadır. Geçmişten günümüze aktarılan kültürel mirasın güncel yaşam pratiklerine uyarlanması, sürdürülebilir bir gelecek için geçmişten ilham alınabileceğini göstermektedir. Modern sürdürülebilirlik, doğanın sunduğu kaynakları etkin ve verimli bir şekilde kullanma, çevreye zarar vermeyen üretim-tüketim sistemleri yaratma, ekolojik dengeyi gözetme üzerine odaklanmaktadır. Ancak bu yaklaşım tarzı yalnızca modern ve teknik bir gelişmenin sonucu değil, aynı zamanda geleneksel toplumların doğayla kurduğu tutarlı ilişkinin ve doğaya karşı geliştirdiği korumacı tavrın bir tezahürüdür. Yaşamın bir vazgeçilmezi olan, insan ve çevre arasındaki daimi ilişkiyi koruyan kültürel normlar, Türk halk kültürü özelinde değerlendirildiğinde içerdiği zenginlikle dikkat çekmektedir. Geleneksel kültür, doğayla uyum sağlamayı kolaylaştıran yol ve yöntemler geliştirmiş, çevreye zarar vermeyen bir yaşam biçimini kültürel değerleri ve sosyal normlarıyla harmanlamıştır. Halk kültürü, sürdürülebilirliğin modern olarak tanımlanmasından ve

öneminin idrakinden çok daha önceleri insan ve doğa ilişkisini dengeleyen birçok uygulamayı kalıplaştırmıştır. Günümüzde çevreye dayalı sorunlar gün geçtikçe artarken, geçmişte edinilen birtakım alışkanlıkların ekosistemin bileşenleri olan toprak, su, hava gibi etmenlerin korunması ile kaynakların duyarlı bir biçimde kullanılması noktasında yarar sağlar nitelikte olması, geleneksel bilgeliğin bugünün çevre stratejilerine yapacağı katkıyı vurgulamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akın, G., Özkoçak, V., & Gültekin, T. (2015). Geçmişten günümüze geleneksel Anadolu mutfak kültürünün gelişimi. *Anthropology* (30), ss. 33-52. https://doi.org/10.1501/antro_0000000319
- Coşkun, T. (2024). Kars Balıklı Göl etrafındaki halk inançları ve uygulamaları üzerine bir değerlendirme. *YAZIT Kültür Bilimleri Dergisi*, 4(1), ss. 40-54. <https://doi.org/10.59902/yazit.1485594>
- Çetiner, B. & Yenilmez, M. İ. (2021). The role of culture in environmental sustainability. *Present Environment and Sustainable Development*, 15(2), ss. 259-272.
- Dişli, G. (2022). Kültürel miras ve koruma olgusunun döngüsel ekonomi ve sürdürülebilirliğe katkısı: Türkiye örneğinde bir değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 26 (3), ss. 441-451.
- Ertan, Y. (2018). Türkiye’de sürdürülebilirlik raporlaması (2005-2017). *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 11(3), ss. 463-478.
- Kahveci, Z. N. (2025). Türk folklor araştırmaları dergisinde tarımsal üretim süreçlerine ilişkin geleneksel bilgi belleği. *Türk Folklor Araştırmaları Derneği Dergisi*, (370), ss. 92-121. <https://doi.org/10.61620/tfa.55>
- Kavaz, D., & Öztoprak, H. (2019). Sürdürülebilir kalkınma farkındalığı ve çevresel duyarlılık üzerine bir durum çalışması: uluslararası Kıbrıs üniversitesi. *Folklor/Edebiyat*, 25(97), ss. 146-165. <https://doi.org/10.22559/folklor.933>
- Kılıç, E. (2023). Geleneksel su yönetim sisteminin (Karız) Uygur halk koşaklarına yansımaları. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 11(35), ss.661-677.
- Kıyak, A. (2013). Geleneksel Türk inanışlarındaki su kültürü ve Elazığ’daki izleri. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(4), ss. 22-39.
- Kurt, B. (2012). *Malatya ili Doğanşehir ilçesi halk kültürü araştırması* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Çukurova Üniversitesi.
- Meriç, C. (2018). Bayramiç yöresinde avcılık etrafında oluşan inanış ve uygulamalar. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 11(23), 193-206. <https://doi.org/10.12981/motif.473>

- Mirici, M. E. & Berberoğlu, S. (2022). Türkiye perspektifinde yeşil mutabakat ve karbon ayak izi: tehdit mi? fırsat mı? *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*, 8(1), ss. 156-164. <https://doi.org/10.21324/dacd.982396>
- Polese, M.& Stren, R. (2000). *The social sustainability of cities: diversity and the management of change*. University of Toronto Press.
- Sağır, H. (2020). Çevresel sürdürülebilirlik bağlamında Konya kapalı havzası üzerine bir değerlendirme. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 29(4), ss. 73-118.
- Shirazi, M.R. & Keivani, R. (2017). Critical reflections on the theory and practice of social sustainability in the built environment: a meta-analysis. *Local Environment*, 22(12), ss. 1526-1545.
- Türkoğlu, İ. (2020). Sürdürülebilir kalkınmada kültür mirasının yeri ve önemi. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 10(20), ss. 117-143. <https://doi.org/10.33207/trkede.692194>
- Uyguner, M. (1959). Kandıra'da toprağın işlenmesi. *Türk Folklor Araştırmaları*, 6(122), ss. 1986.
- Yeni, O. (2014). Sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma: bir yazın taraması. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(3), ss.181-208.

EXTENDED ABSTRACT (GENİŞLETİLMİŞ ÖZET)

Across the world, the resources that people need throughout their lives are not unlimited. Sustainability, which corresponds to this awareness, refers to the protection of non-renewable resources and the care and effort required to ensure their continued availability in the future in order to maintain human existence. The concept of sustainability ensures the measured and responsible use of natural resources in order to maintain the continuity of access to the blessings provided by nature within the context of their relationship with human life and the economy. It is observed that this concern is largely addressed within the framework of modern sustainability under technological and technical structuring. However, it is also understood that the knowledge and experiences transmitted through folk culture from past to present place importance on and take into consideration sustainability. As is well known, culture is one of the fundamental elements shaping societies. By transmitting value judgments such as right and wrong or good and bad, culture regulates social and moral structures, and these reflections are preserved in folk culture, which encompasses behaviors, beliefs, and everyday life practices. There exist many practices in folk culture that prioritize sustainability in social, environmental, and economic contexts. Numerous material and immaterial folkloric data demonstrate an awareness that natural resources are not infinite. In this study, such folkloric data are examined under different themes and, in general, within the context of environmental sustainability. It should be noted that these data, classified under the concept of traditional sustainability within the scope of an article, can undoubtedly be analyzed in a more comprehensive and detailed manner than presented

here. In this regard, one of the aims of the study is to provide a perspective that may benefit further research on the subject. Additionally, the study analyzes the culture of respect for nature and environmental ethics that is understood to have existed throughout the history of Turkish culture within the framework of sustainability. Accordingly, a general evaluation of the concept of sustainability is presented, focusing on both modern sustainability and traditional understandings of sustainability. Traditional culture is assessed in terms of its contribution to environmental protection and sustainability within the natural and continuous flow of life, thereby aiming to develop an approach toward modern sustainability. It is concluded that the deep knowledge preserved in folk culture constitutes an important source in terms of sustainability. The contribution of folk culture to environmental sustainability emphasizes its role in protecting ecosystems and ensuring the continuity of social life, once again highlighting the value of cultural heritage. In Turkish folk culture, priority is given to ensuring that the material elements used in daily life are compatible with nature. The construction of dwellings using environmentally friendly and climate-appropriate natural materials such as mudbrick, stone, and wood is one example of this approach. The protection and cleanliness of soil and water as valuable resources are among the most important principles. In pre-Islamic Turkish folk beliefs based on a nature-centered worldview, all living and non-living elements are considered valuable. Concepts such as mother earth, the sacredness attributed to water, prayers directed to mountains, plains, and caves, and the belief that cutting trees is a sin all demonstrate the importance given to nature and its elements. In this context, wells and cisterns constructed to utilize rainwater are particularly significant for the sustainable use of water, which is regarded as one of the greatest blessings and is carefully kept clean. Another fundamental principle of sustainability in folk beliefs is preventing waste, avoiding the production of waste materials, and reusing components of materials for different purposes after their primary function has been fulfilled. Seasonal consumption of fruits and vegetables, winter preparations, drying of produce, and routine practices such as making “tarhana”, pickles, and jam contribute to reducing food waste and resource consumption, thereby supporting sustainability through the principle of minimal waste and maximum yield. For instance, boiling tomato skins obtained during winter canning to produce tomato paste, drying vegetable cores for later use, or processing overripe fruits into juice or jam are all practices that reflect avoidance of waste. Agricultural practices may also be evaluated within the framework of sustainability. The preference for natural fertilizers not exposed to chemicals, particularly animal manure, is important for soil health. In animal husbandry, care was taken to maintain animal health, and practices such as allowing pastures and grazing lands to rest were implemented. In hunting practices, beliefs such as not hunting more than necessary, not disturbing bird nests, and avoiding burning fields to prevent the destruction of small unseen organisms in the soil all represent understandings that support sustainability in terms of biodiversity. At the conclusion of the study, it is understood that beliefs and practices grounded in folk wisdom are aligned with contemporary sustainability, aim to establish an environmentally non-damaging production-consumption system, and ensure the preservation of ecological balance. This

situation is the result of the traditional societies' structured relationship and interaction with nature. This nature-centered attitude has maintained continuity from the pre-Islamic period to the present day. This care for nature can also be observed concretely in blessings and curses (alkış-kargış), proverbs, and sayings that emphasize protecting resources, avoiding waste, and wishing well-being for sustainable existence while condemning those who cause harm.

BEYANLAR / DECLARATIONS

Araştırmanın Etik Yönü/Ethical Approval: Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalar kapsamında gerçekleştirilmiştir/This study falls within the scope of research that does not require ethics committee approval.

Çıkar Çatışması Beyanı/Conflict of Interest Statement: Yazar(lar), bu çalışmanın sonuçlarını veya yorumlarını etkileyebilecek herhangi bir çıkar çatışmasının bulunmadığını beyan eder/The author(s) declare that there is no conflict of interest that could influence the results or interpretations of this study.

Yazar Katkı Oranı/Author Contributions Yazar(lar), çalışmanın tüm aşamalarına katkı sağlamıştır. Çok yazarlı çalışmalar için katkı oranları ayrıca belirtilmiştir/The author(s) contributed to all stages of the study. For multi-authored manuscripts, contribution rates are specified separately.

Finansal Destek Beyanı/Funding Statement: Bu çalışma herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından maddi olarak desteklenmemiştir/This study has not received any financial support from any institution or organization.

Üretken Yapay Zekâ Kullanım Beyanı/Generative Artificial Intelligence Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde herhangi bir üretken yapay zekâ aracı kullanılmamıştır/No generative artificial intelligence tools were used during the preparation of this study.
